

Математичні функції

15

§ 4. Функції

Функції та їх графіки

Залежність змінної y від змінної x називається функцією, якщо кожному значенню x відповідає єдине значення y .

Функція назначається або однією буквово (f або) $f(x)$, або рівністю $y = f(x)$, де x — незалежна змінна або аргумент, y — залежна змінна або значення функції $f(x_0)$ — значення функції f в точці x_0 .

Область визначення і множина значень функції

Область визначення функції (D) — множина тих значень, які може приймати аргумент.

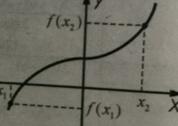
Множина значень функції (E) — це множина тих значень, які може приймати сама функція

при всіх значеннях аргумента із областю визначення. Наприклад: $f(x) = \frac{2}{x-1}$.

Область визначення (D): $x - 1 \neq 0; x \neq 1$, x — будь-яке число, крім $x = 1$.

Графік функції

Графіком функції $y = f(x)$ називається множина точок площини з координатами (x, y) , де перша координата x «побігає» всю область визначення функції $f(x)$, а друга координата — це відповідне значення функції f в точці x .

Способи задання функції

1. Аналітичний спосіб: функція задається за допомогою математичної формулі.

$$y = x^2, y = 5x - 8; y = \frac{10}{x}$$

2. Табличний спосіб: функція задається за допомогою таблиці.

x	1	2	3	4	5
y	2	4	6	8	10

3. Описовий спосіб: функція задається словесним списком.

Функція Діофанта: $f(x) = 1$ для раціональних x , $f(x) = 0$ для ірраціональних x .

4. Графічний спосіб: функція задається за допомогою графіка.

Лінійна функція та її графік

Лінійною функцією називається функція виду $y = kx + b$, де $k \neq b$ — деякі числа, x — незалежна змінна.

Властивості

1. Область визначення: x — будь-яке дійсне число $x \in \mathbb{R}$.

2. Множина значень:

1) при $k \neq 0$; y — будь-яке дійсне число, $y \in \mathbb{R}$;

2) при $k = 0$; $y = b$.

3. Точки перетину з осями координат:

1) при $k \neq 0$, $x = -\frac{b}{k}$; $y = 0$ — точка перетину з віссю $0x$;

2) при $k = 0$, тоді $y = b$ — пряма, паралельна осі $0x$ перетинає $0y$ в точці $(0, b)$ і збігається з віссю $0x$ при $b = 0$;

3) $y = b$, $x = 0$ — точка перетину з віссю $0y$, тобто $(0, b)$.

4. Зростання і спадання:

1) при $k > 0$ функція зростає на всій області визначення;

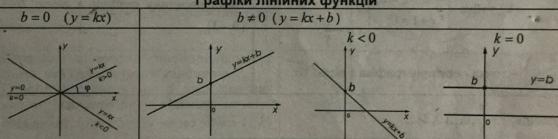
2) при $k < 0$ функція спадає на всій області визначення;

3) при $k = 0$ функція стала.

5. Графіком лінійної функції є пряма.

k — кутовий коефіцієнт прямої

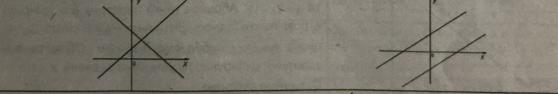
Графіки лінійних функцій

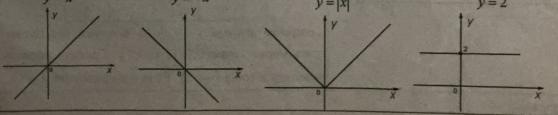
Взаємне розташування графіків лінійних функцій

Якщо $k_1 \neq k_2$, графіки функцій $y = k_1x + b_1$ та $y = k_2x + b_2$ перетинаються в одній точці.

Якщо $k_1 = k_2$, $b_1 \neq b_2$, графіки функцій $y = k_1x + b_1$ та $y = k_2x + b_2$ паралельні.

Ці графіки корисно запам'ятати

14 УЧНІВСЬКА СТОРІНКА

1. Знайти координати точок перетину графіка функції з осями координат.

$$y = \frac{-24}{x} + 1$$

Графік перетинає віссі $0x$ в точці $(24, 0)$.

З вісі $0y$ графік перегинається за $x=0$.

Для того, щоб знайти точку перетину графіка з віссю $0x$, необхідно розв'язати рівняння: $y = 0$,

тобто $\frac{-24}{x} + 1 = 0$; $\frac{-24}{x} = -1$, якщо $x \neq 0$,

$-24 = -x$; $x = 24$.

Відповідь: $(24, 0)$.

2. Знайти координати точок перетину графіка функції з осями координат.

$$y = \frac{3x}{5x+1} - 2$$

Для того, щоб знайти точку перетину графіку з віссю $0y$, треба знайти значення функції у при $x = 0$.

При $x = 0$ $y = \frac{3 \cdot 0}{5 \cdot 0 + 1} - 2 = \frac{0}{1} - 2 = -2$.

Точка перетину графіка з віссю $0y$ — $(0, -2)$.

Відповідь: $(0, -2)$.

3. Розв'язати рівняння графічно.

$$\sqrt{-x} = 2x + 10$$

Для того, щоб розв'язати це рівняння графічно, потрібно побудувати графіки функції $y = \sqrt{-x}$ та $y = 2x + 10$.

Графік функції $y = \sqrt{-x}$ є півколою, що проходить через точку $(0, 10)$.

Графік функції $y = 2x + 10$ є прямою, що проходить через точку $(0, 10)$ та $(-4, 2)$.

Відповідь: -4 .

4. $\dots$

Пряма пропорційність

Функція $y = kx$ при $k \neq 0$ називається прямою пропорційністю. k — кутовий коефіцієнт.

Ця функція є окремим випадком лінійної функції $y = kx + b$, при $b = 0$. Тому її графіком є пряма, яка проходить через початок координат.

1. Якщо $k > 0$, то графік функції $y = kx$ розташований в I та III координатних кутах.

2. При $k < 0$ графік функції розташований в II та IV координатних кутах.

Характеристика точки $(0, 0)$:

— пряма пропорційності проходить через початок координат;

— пряма пропорційності має кутовий коефіцієнт k .

Графіком оберненої пропорційності є крива, яка називається гіперболою.

Гіпербола складається з двох окремих частин, які симетричні відносно початку координат, і проходять через точки $(1; k)$ та $(-1; -k)$.

Властивості функції $y = \frac{k}{x}$

Значення змінних

1. Область визначення оберненої пропорційності: x — будь-яке число, крім нуля ($x \neq 0$).

2. Область значень оберненої пропорційності: y — будь-яке число, крім нуля ($y \neq 0$).

3. При $k > 0$ графік функції розташований в I та III координатних квадрантах.

Якщо $k > 0$, то $x > 0$ відповідає $y > 0$;

$x < 0$ відповідає $y < 0$;

4. При $k < 0$ графік функції розташований в II та IV квадрантах.

Якщо $k < 0$, то $x > 0$ відповідає $y < 0$;

$x < 0$ відповідає $y > 0$.

Графік функції $y = x^2$; $y = x^3$. Іхні графіки і властивості

Графік функції $y = x^2$ є параболою. Парабола складається з двох

віток, які симетричні відносно осі ординат.

Декілька властивостей функції $y = x^2$:

1. Будь-якому x можна знайти відповідне значення y , причому $y \geq 0$.

При $x = 0$: $y = 0$.

2. Протилежним значенням x відповідає одне тає саме значення y :

$$(-x)^2 = x^2$$

$x_1 = 5$; $y_1 = (-5)^2 = 25$.

$x_2 = -5$; $y_2 = 5^2 = 25$, тому графік має симетрію відносно осі $0y$.

Графік функції $y = x^3$ є кубичною параболою. Кубична парабола має симетрію відносно початку координат.

Декілька властивостей функції $y = x^3$:

1. Будь-якому значенiu x відповідає значенiu y , причому $y \in \mathbb{R}$ (множині дійсних чисел) при $x = 0$; $y = 0$, якщо $x > 0$, то $y > 0$; якщо $x < 0$, то $y < 0$.

2. Протилежним значенium x відповідає протилежне значенiu y :

$$(-x)^3 = -x^3$$

$x_1 = -5$; $y_1 = (-5)^3 = -125$.

$x_2 = 5$; $y_2 = 5^3 = 125$, тому графік має симетрію відносно початку координат.

Функція $y = \sqrt{x}$

Область визначення функції $y = \sqrt{x}$ — множина невід'ємних дійсних чисел: $x \geq 0$ (оскільки корінь можна додати тільки з невід'ємного числа).

Якщо $x = 0$, то $y = 0$, тому графік функції $y = \sqrt{x}$ проходить через початок координат.

Якщо $x > 0$, то $y > 0$, тому графік функції розташований в першій координатній квадранті.

Більшому значенiu аргумента відповідає більше значенiu функції, дійсно:

$x_1 = 4$, то $y_1 = \sqrt{4} = 2$;

$x_2 = 9$, то $y_2 = \sqrt{9} = 3$, тобто $x_2 > x_1$ та $y_2 > y_1$.

Таким чином, функція $y = \sqrt{x}$ є зростаючою.

Графік функції $y = \sqrt{x}$ та $y = x^2$ при $x \geq 0$ симетричні відносно прямої $y = x$.

Математична функція — це правило або відношення, яке кожному елементу з однієї множини (область визначення) ставить у відповідність рівно один елемент з іншої множини (область значень). Простіше кажучи, функція — це «машин», яка для кожного «входу» дає точно один «вихід».

Аналогії з реального життя

Торговий автомат — ідеальна аналогія функції. Ви вставляєте монету (вхідне значення), натискаєте кнопку з номером товару, і монету видає рівно один товар (вихідне значення). Кожному номеру кнопки відповідає конкретний товар.

Перекладач у Google — ви вводите слово українською (вхід), а отримуєте переклад англійською (вихід). Одному українському слову може відповісти одне англійське слово.

Рецепт приготування — кількість інгредієнтів (вхід) визначає кількість порцій страви (вихід). Якщо рецепт розраховані на 4 особи і в збільшувати інгредієнти вдвічі, то отримаєте страву на 8 осіб.

Тарифна сітка таксі — відстань поїздки (вхід) визначає вартість поїздки (вихід). Математична функція — це машинне значення функції $y = f(x)$.

Фізика та інженерія: траєкторія руху тіл, розрахунок електричних кіл, моделювання коливань, проектування мостів та будівель.

Медицина: дозування ліків залежно від ваги пацієнта, моделювання поширення епідемій, аналіз серцевого ритму.

Комп'ютерні науки: алгоритми пошуку, машинне навчання, обробка зображень, створення комп'ютерної графіки та анімації.

Біологія: моделювання зростання популяцій, розрахунок швидкості метаболізму, генетичні дослідження.

Метеорологія: прогнозування погоди, моделювання кліматичних змін.

Архітектура та дизайн: розрахунок навантажень, створення естетичних пропорцій, планування просторів.

Математичні функції — це універсальна мова для опису залежностей у природі, суспільстві та технологіях. Вони дозволяють не лише описувати існуючі процеси, але й прогнозувати майбутні події та оптимізувати рішення.

Як вимінити чи є лін. або кв. рівняння функцією

Відмінне запитання! Це дуже важливе розуміння, яке допоможе вам краще зрозуміти зв'язок між різними математичними поняттями.

Так, і лінійні, і квадратичні рівняння можуть бути функціями, але тут є важливі нюанси, які варто розібрати детально.

Різниця між рівнянням і функцією

Спочатку давайте зрозумімо різницю. Рівняння — це математичне твердження, що дві вирази є рівними (містить знак “=”). Функція — це правило, яке кожному входу ставить у відповідність один вихід.

Коли ми маємо рівняння типу $y = 2x + 3$ (лінійне) або $y = x^2 + 2x - 1$ (квадратичне), то так, це функції! Чому? Тому що для кожного значення x ми отримуємо рівно одне значення y .

Лінійні функції

Лінійні рівняння виду $y = ax + b$ завжди є функціями. Вони описують пряму лінію на координатній площині. Наприклад, якщо у вас є залежність між часом роботи (x годин) і заробітною платою (y гривень) за формулою $y = 100x + 500$, то це лінійна функція. Кожній кількості годин відповідає точно одна сума заробітку.

Квадратичні функції

Квадратичні рівняння виду $y = ax^2 + bx + c$ також є функціями. Вони описують параболу. Уявіть, що ви кидаете м'яч угору — його висота залежить від часу за квадратичною функцією. Для кожного моменту часу м'яч має рівно одну висоту.

Важливе застереження

Але увага! Не всі рівняння, що містять квадрати, є функціями. Наприклад, рівняння кола $x^2 + y^2 = 25$ не є функцією, тому що для одного значення x може бути два значення y . Якщо $x = 3$, то уможе бути як $+4$, так і -4 .

Тест вертикальної лінії

Є простий спосіб перевірити, чи є рівняння функцією: уявіть, що ви

Важливе застереження

Але увага! Не всі рівняння, що містять квадрати, є функціями. Наприклад, рівняння кола $x^2 + y^2 = 25$ не є функцією, тому що для одного значення x може бути два значення y . Якщо $x = 3$, то уможе бути як $+4$, так і -4 .

Тест вертикальної лінії

Є простий спосіб перевірити, чи є рівняння функцією: уявіть, що ви проводите вертикальну лінію через графік. Якщо ця лінія перетинає графік більше ніж в одній точці, то це не функція.

Подумайте: чи розумієте ви, чому лінійні та квадратичні рівняння завжди проходять цей тест, а рівняння кола — ні? Це допоможе вам краще зрозуміти суть функцій.

Тест вертикальної лінії — Explanatory жливіших і найпростіших інструментів у математиці для визначення, чи є графік функцією. Давайте розберемо його детально, щоб ви могли впевнено застосовувати цей тест.

Суть тесту

Уявіть, що у вас є олівець, який ви тримаєте вертикально, і ви повільно рухаєте його зліва направо через весь графік. Якщо в будь-якому місці ваш олівець торкається графіка більше ніж в одній точці одночасно, то цей графік не є функцією.

Чому це працює? Пам'ятаєте визначення функції — кожному входу (значенню x) має відповідати рівно один вихід (значення y). Вертикальна лінія представляє одне конкретне значення x . Якщо ця лінія перетинає графік у двох або більше точках, це означає, що одному значенню x відповідає кілька значень y , що порушує основне правило функції.

Приклади, що проходять тест

Розглянемо лінійну функцію $y = 2x + 1$. Уявіть пряму лінію, що йде знизу ліворуч до верху праворуч. Коли ви проводите вертикальну лінію в будь-якому місці, вона завжди перетинає цю пряму рівно в одній точці. Це тому, що пряма ніколи не “повертається назад” по осі x .

Тепер подумайте про квадратичну функцію $y = x^2$. Це парабола, що відкривається вгору, з вершиною в точці $(0,0)$. Незважаючи на те, що вона має U-подібну форму, кожна вертикальна лінія все одно перетинає її лише в одній точці. Навіть коли парабола “згинається”, вона не повертається назад через те саме значення x .

Приклади, що не проходять тест

Класичний приклад — коло з рівнянням $x^2 + y^2 = 25$. Уявіть коло з центром у початку координат і радіусом 5. Тепер проведіть вертикальну лінію, скажімо, в точці $x = 3$. Ця лінія перетне коло у двох точках: одна вгорі $(3, 4)$, а друга внизу $(3, -4)$. Це означає, що одному значенню $x = 3$ відповідає $\downarrow$ за різні значення y , тому коло не є функцією.

Інший цікавий приклад — горизонтальна парабола $x = y^2$. Уявіть параболу, що відкривається праворуч замість вгору. Якщо ви проведете вертикальну лінію в точці $x = 4$, вона перетне параболу у двох точках: $(4, 2)$ і $(4, -2)$.

Особливі випадки для роздумів

Подумайте над такими питаннями для поглиблення розуміння: що станеться, якщо вертикальна лінія торкається графіка рівно в одній точці, але не перетинає його? Це все одно вважається одним перетином, тому графік залишається функцією.

А що, якщо графік має розрив або “стрибок”? Наприклад, функція може мати значення $y = 2$ при $x = 3$, а потім “стрибнути” до $y = 5$ при тому ж $x = 3$ з іншого боку. Такий графік не пройде тест вертикальної лінії і не буде функцією.

Практичне застосування

Коли ви бачите будь-який графік, швидко проведіть уявну вертикальну лінію через найширші або найскладніші частини. Якщо графік має петлі, кола, горизонтальні ділянки з вертикальним “стрибком” або будь-які інші форми, де одне значення x може дати кілька значень y , він не пройде тест.

Цей тест особливо корисний при роботі з графіками, побудованими на комп’ютері або калькуляторі, коли не завжди зрозуміло з рівняння, чи є воно функцією. Просто уявно “просканируйте” графік вертикальними лініями — і відповідь стане очевидно.

Чи розумієте ви тепер, чому цей простий візуальний тест так ефективно працює? Спробуйте застосувати його до різних графіків, які ви бачили раніше, і подивітесь, чи зможете передбачити результат до того, як проведете тест.

